

Tartu Ülikool
Geograafia Instituut

Seminaritöö

Nõva-Vihterpalu piirkonna loodusgeograafiline ülevaade

Koostajad: Külli Janikson
Kristina Sohar
Kätlin Veber
Vivian Pajur

Tartu 2003

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus.....	3
Kaart	3
Aluspõhi, pinnakate ja pinnamood.....	4
Mullastik	6
Kliima	6
Veestik	7
Taimestik ja loomastik.....	9
Kultuurilugu	13
Kasutatud kirjandus	15

Sissejuhatus

Vihterpalu-Nõva on liivikute, soode ja hõreda asustuse piirkond. Põhjust ja läänest piirab teda meri, lõunas ulatub piirkond Limneamere luideteni ja Palivere servamoodustistega seotud moreenkõrgendikeni. Piirkonna idapiir kattub madaliku piiriga ja on üleminekulise iseloomuga. Sageli tõmmatakse seda piiri ligikaudu piki Kloostri jõe orgu, mis on seletatav niiskemate muldade levikuga. Kuid arvestades maastiku üldilmet võiks piiri vedada läänepoolt, piki Vihterpalu jõge, jättes Lääne-Eesti madalikult välja veel Põhja-Eesti ilmelise Harju-Risti ümbruse. Vihterpalu-Nõva maastikke iseloomustavad suured soomassiivisid ja nende vahele jäävad liivakõrgendikud. Tähelepanuväärsed on vanad liigestunud rannavallid Tänav- ja Veskijärvest põhjapool, mis merelt vaadatuna paistavad kõrge mäena tasasel madalikul. Piirkonnas on rändrahnude puistanguid (näiteks Nõmmemaa kiviakülv). Soid on osaliselt kuivendatud ning kõrge kraavituse tõttu on jõgede looduslikud voolusängid tugevasti muutunud. Põllumajandus ja asustatus koonduvad kohalike keskuste ümber (Nõva, Variku, Harju-Risti, läänerrannik). Piirkonnas asuvad tuntud seene- ja marjametsad.

Kaart

Aluspõhi, pinnakate ja pinnamood

Läänemaa jääb täies ulatuses Lääne-Eesti tasandikule. Nõva jääb aluspõhja nõo piirkonda ja seetõttu on seal võrreldes teiste aladega paksem pinnakate. Selles piirkonnas lasub paese aluspõhja pealispind allpool merepinna. Valdavalt on Lääne-Eestis aluspõhja pealispind vahemikus 0-10 meetrit üle merepinna.

Nõva-Vihterpalu piirkond kuulub aluspõhjaliselt keskordoviitsiumi. Selle ajastu suhteliselt savikad lubjakivid ei ole pidanud hilisematele geoloogilistele kulutusprotsessidele vastu ja seetõttu ei paljandu nad peaaegu kuskil. Erandiks on Jõhvi lademe paljand Põõsaspea neeme kirde-põhja kaldal. Selle tipus aheneb maismaa vaid meetrilaiuseks. Kahel pool lamavad jää ja lainetuse lihvitud eri värvi ja mustri ümarad graniitrahud. Mõnevõrra vähem on rahnusid Rannaküla all Toomaninal ja Dirhami neeme meres. Üpris eksootiline on Rannaküla sadamast ida pool merest esile küündiv suur kandiline ning lõhenenud Bretšakivi (selle varem nimetu rahnu materjaliks on bretša, mis koosneb teravakandilistest tsementeerunud kivitükikestest). Bretšakivi arvatakse olevat ligi 500 miljonit aastat tagasi välja paiskunud kraatrist, mille tekitas tollasesse merepõhja praeguse Osmussaare ja Pakri vahelisel alal langenud hiigelmeteoriiit.

Põõsaspea neem 25. oktoober 2003 (Foto O. Järv)

Sisemaale jääb kaitsealuste rahnudega Nõmmemaa kiviakn, mis algab Nõva–Variku maantee 8. kilomeetrit.

Siinse ranniku suurimaks võib pidada kivi rootsipärase nimega Oamusa stein poolal maal Tuksit ja Dirhami sadamat ühendaval joonel (rahn asub orientiirideta lodumetsas kilomeetri kaugusel maanteest). Looduskaitse all on ligi 3 m kõrgune Põõsaspea rändrahn. Suurkivi (ümbermõõt 21 m ja kõrgus 3,5 m) asub Suurekivi bussipeatuse juures Nõva–Keila maantee 4. kilomeetrit. Metskonna kivi (6x5 m, kuid vaevast 2 m kõrge) paikneb kaunis parkmännikus Nõva metskonnast mõnisada meetrit itta.

Keskordoviitsiumi lademete avamused Läänemaa põhjaosas kuni Noarootsi poolsaareni on kaetud pinnakatte setetega ja sellel alal puuduvad loopealsed.

Pinnakattesetete kujunemine on otseselt seotud mandrijää sulamisega Loode-Eestis. Hiljem on liustikust väljasulanud materjal allunud mere, tuule ja vooluvete sorteerivale ning kuhjavele tegevusele. Järvede ja laguunide kinnikasvamisel või liigniiskete nõgude soostumisel on kujunenud ulatuslikud turbasood. Vahetult lubjakividel lasub liustiku sulamisel mahajäänud põhimoreen, mis moodustab pinnakattesetete aluse. Meie poolt vaadeldavas piirkonnas leidub soosetteid, jääpaisjärvesetteid, meresetteid, Antsülusjärve setteid ja jääjõe setteid.

Nõva ümbruses on radiaalseljakud, mis on moodustunud liustiku sulamisel vooluvete tegevuse tulemusel. Mere järkjärgulist taandumist tõendavad astangud mitmel pool vanemate pinnavormide nõlvadel, veelgi sagedamini aga rannavallid, luiteahelikud ja muud rannikuvormid. Hästi on välja kujunenud mõnevõrra madalamal paiknevad Litoriinamere (umbes 7600–4200 aastat tagasi) rannikumoodustised, näiteks Kuijõe lähedalt algab ligi 10 kilomeetri pikkune endine maasäär, mis ääristab Suursood lõunast. Mereliivatasandikud laiuvad Nõva ja Riguldi ümbruses. Luiteid leidub endiste rannajoonte piirkonnas Nõva rannikul ja kaugemal sisemaalgi. Liivaalade leetmuldadel kasvab tavaliselt mets.

Loode-Eesti rannik kerkib mitu millimeetrit aastas. Mere alt vabanenud liivapinnal on siin kujunenud uhked lited ja liivikud.

Veepiiri lähedal kulgeb kilomeetrite kaupa merekaeraga kamarduv 2–3 m kõrgune rannaluide. Järgneb lai lahtise liiva vöönd – endine piiririba. Nüüdki seal aeg-ajalt sõitvad traktorid ja maasturid ei lase liivaribal rohtuda.

Tugevaid kõrbeelamusi võib saada Veskijärve kahes liivakarjääris. Seal võib suvel kannatuse proovile panna tulikuumal liivapinnal, saab näha tuiskliiva, kuni 10 m kõrgusi varisevaid nõlvu; samas pakuvad karastust suplemiseks sobivad tiigid.

Ilusaid avaliivikulappe leidub rannikul Keibu mägedest Lepajõe mägedeni. Keibu lahe ääres ja Liivase ranna mereparda jalamil saab vaadelda, kuidas liivik järk-järgult kamardub ning metsastub.

Tuuled, lainetus ja rüsi jää on tekitanud omapärase reljeefi. Merest 50–800 m kaugusel asub kohati 10 m kõrguseni ulatuv nn. suur rannavall (kohalikus kõnepruugis mereparras). Seda võib näha suuremas osas Keibu–Roosta vahemikus. Paiguti on valli hari ja merepoolne nõlv künklik. Rannavalli kauneim osa asub teedeta alal Keibu kanali (Marga kraavi) ja Lepajõe vahel. Selle kirdeotsa nimetatakse Keibu mägedeks ehk Liivahangedeks, edelapoolset osa aga Lepajõe mägedeks.

Teine kõrge rannavall paikneb Veskijärve põhja- ja läänekaldal. Loode-Eesti ranniku kõrgeim punkt – 30 m merepinnast – asub vallil Veskijärvest lääneloos kahe liivakarjääri vahel.

Maavaradadest on selles piirkonnas tähtsaim roll liival (suurim maardla Variku 13,5 milj. m³).

Mullastik

Loode-Eestis on maakoore kerge kõige intensiivsem, seega jätkub siin maa vabanemine vee alt ja noorte muldade kujunemine.

Nõva mullastiku allvaldkonda Läänemaa põhjaosas kuulub maakonna territooriumist umbes viiendik. See on soode, rabade ja metsade piirkond. Haritaval maal, mis ei moodusta allvaldkonna pindalast kümnendikkugi, on enamlevinud muldadeks madalloomullad, gleistunud rähkmullad ja leetjad gleimullad. Looduslikel maadel võtavad pea poole pindalast soomullad. Soodest on pool madalsoid ning veerandi jagu rabade ja siirdesoodes all. Kogu valdkonnast on ligi poolel maal soomullad, vähemal määral esineb leostunud ja küllastunud gleimuldi. Lõimiselt on umbes pooled valdkonna muldadest liivad ja üle kolmandiku turbad.

Kliima

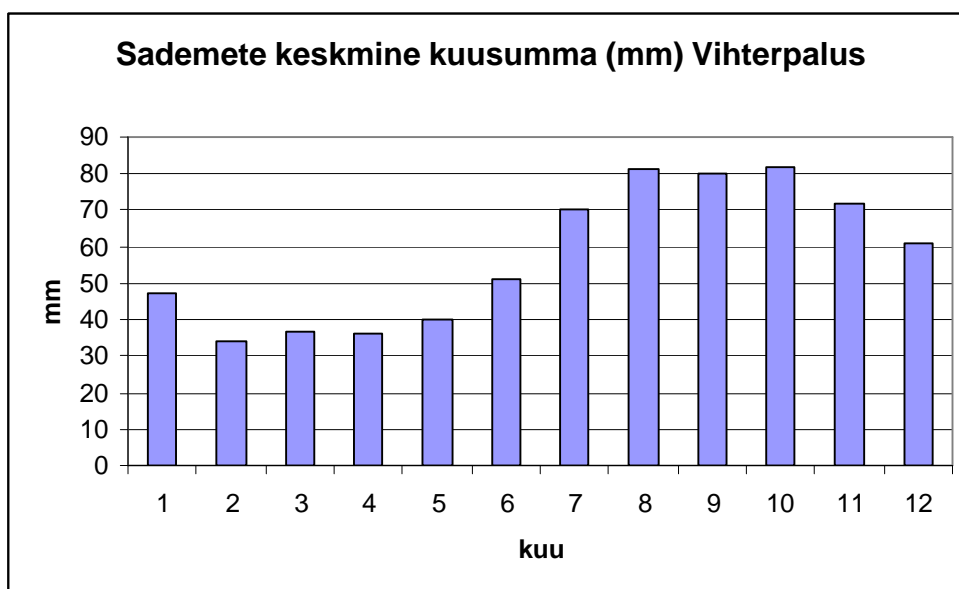
Piirkonda iseloomustab mereline kliima. Ligi pooltel päevadel aastast kujundavad ilma Islandi lähistel tekkinud tsüklonid ning valitseb pilves või sajune ja tuuline ilm. Antitsüklonitest peamise osa moodustab Skandinaavia kõrgrõhkkond, mis on kõige sagedasem ilusate ilmade kujundaja ning kevadiste ja suvealguse põudade põhjustaja.

Samuti mõjutab siinset kliimat Läänemeri, näiteks merebriiside mõjul on rannikul (ligi 20 km sisemaa suunas) väiksem pilvisus ja rohkem päikesepaistet. Samuti mere mõju tõttu on väiksem öökülmade ja äikesvihmade sagedus ning suurem tuule kiirus.

Aasta keskmine õhutemperatuur on Läänemaal 5-6 °C. Talv on üldiselt pehme, püsivad talvekülma esineb vaid pooltel aastatel. Veebruari keskmine õhutemperatuur on 2,5 ja –14,2 °C vahel. Soe periood kestab 230-240 päeva (see on 10 päeva kauem kui sisemaal). Suvised keskmised temperatuurid jäävad 15-17 °C piiridesse. Põõsaspea vaatlusposti andmetel on keskmine sademete hulk aastas 674 mm, selles ligikaudu 60% langeb soojale ja 40% külmale aastaajale.

Siinkohal on toodud graafikul 1 näide Vihterpalus mõõdetud kuu keskmised sademete hulgad aastatel 1966-98. Aastas kokku sadas sel perioodil keskmiselt 690 mm ja lumikatte kestvus oli keskmiselt 88 päeva.

Graafik 1

Aktiivne tsükloonaalne tegevus põhjustab rannikul tuule tugevnemise ning tormituulte tekke, mis põhjustavad purustusi ja merevee tõusu Lääne-Eesti randadel.

Veestik

Nõva-Vihterpalu region kuulub Soome lahe vesikonda. Kõrge soostumuse tõttu on madaliku vooluvete skeem keeruline.

Kloostri (Padise) jõest kuni Põõsaspea neemeni suubub merre neli jõge (Kloostri, Vihterpalu, Veski ja Nõva) ning mitu peakraavi ja oja. Jõgede sätkorud on nõrgalt välja kujunenud, suure osa jõgikonnast hõlmavad sood (Nõva jõel 35%, Vihterpalu jõel kuni 53% pindalast).

Jõgede suudmed looklevad kummaliselt. Kui torm ajab suudme ette kuni 1,5 meetri kõrguse liivavalli, peab jõgi merre pääsemiseks otsima uut kohta. 1997. aasta sügisel tõusis Lepajõe sulgumisel ka Lepaaugu järves veetase meetri võrra. Liivavalli taha kogunev vesi imbub merre ka valli alt, kuid lõpuks murrab ta sellest ikka läbi. Enamasti tekib uus suue endisest ida pool. Näiteks 1997. aasta kevadel liikus Uuejõe suue 200 meetrit itta. Teinekord võib rannas jalutaja end jumalana tunda ja liiva takerdunud jõe jälle voolama panna. Selleks tarvitseb valli kämblalaiune uure kaapida – edasisega saab veevool ise hakkama.

Uuejõe suue (Foto A. Kivistik)

Vetevõrgu tihedus on 0,6-1,0 km vooluveekogusid ruutkilomeetri kohta, Vihterpalu jõgikonnas ületab see 1,0 km/km².

Nõva kandis paikneb kaks järverühma. Järved on eraldunud merest Litoriina staadiumil ligi 4500 aastat tagasi (Hindaste, Veskijärv, Tänavjärv) või hiljem (Suur ja Väike Toatse, Allikajärv jt). Tänavjärv (137 ha, 2,5 m), Veskijärv (191 ha, 3 m) ja Hindaste järv (80 ha, 1 m) on maalilised järved kesk liivikuid ja soid. Tänavjärve ümbritsevad madalsood ja rabad, kuid põhi on liivane. Siin kasvavate veetaimede koosluse poolest meenutab järv Skandinaavia või Karjala järvi. Selles kasvab vesilobeelia ja elab relikitseid loomaliike. Veskijärv oma tugavate liivakallastega pakub häid võimalusi puhkamiseks. Teda ümbritsevad põhjast ja loodest kõrged lüüed. Hindaste järve veetaset on korduvalt alla lastud, praegused protsessid järves viivad peatselt kinnikasvamisele. Ligi kümme väiksemat järve jääb rannikualadele,

neist sügav vaid Väike Toatse (7 m), ülejäänud vaid 1-2 meetri sügavused. Merest on nad eraldunud hiljuti. Allikajärv oma mõõkrohu kooslusega on võetud kohaliku kaitse alla.

Tuiskliiv Veskijärve ääres (Foto A. Kivistik)

Loode-Eesti üks suuremaid rikkusi on kaunis, peaaegu asustuseta rand. Ainuüksi Keibu lahes ja Peraküla kohal Liivase piirkonnas leidub kümnekond kilomeetrit puhast liivaranda.

Põhjarand on küll enamasti jahedaveeline, kuid läänerand Põõsaspeast Roosta poole on päikesepoolne ja märksa soojema veega.

Uuejõe kandis sügavneb meri üle inimese pea mõnesaja, Liivase rannas ainult mõnekümne meetri järel.

Taimestik ja loomastik

Eesti hakkas mandriliustike alt vabanema hilisjäajal (13 000 – 13 500 aastat tagasi). Sel ajal, kui Lõuna-Eestisse levis subarktiline tundrataimestik, oli Loode-Eesti veel jääkõrb.

Loode-Eestile on iseloomulikud suured metsamassiivid, metsasuse protsent on seal üle 73 % (1992. a Eesti Maakatastri Aastaraamatu andmetel).

Omapärased on sood kuni sadu meetreid pikkade rannavallide vahel. Kohapeal nimetatakse neid sooribasid loikudeks: suurvee aegu koguneb sinna põlveni vett, kuid sooja suvega loigud kuivavad. Vallisoodes kasvab tarnasid, harvem pilliroogu, loigumätastel jõhvikaid.

Liivase maa puu on mänd. Männikud (nõmmemetsad) saadavad mööda Padise–Vihterpalu–Nõva või Variku– Nõva teed saabujat. Kuivad männikud ääristavad rannikut 1–2 km laiuse vööndina. Õige männikuelamuse saab metsateid jalgrattaga sõites, jalgsiretkel või suuskadel.

Tüüpilisi nõmmemetsi leidub kõige rohkem Nõva ja Riguldi ümbruses eri vanusega luidete harjadel, mujal kohtab neid väikesel pindalal rabaservi piiravaid või rabasid läbivail seljandikel. Kunagistele põlendikele – lagenõmmedele – on kasvamas noor männik, mille alustaimestik domineerib kanarbik. Liituvuse kasvades, valgustingimuste muutudes ja huumushorisoni tūsenedes hakkab kanarbik taanduma ning annab ruumi teistele taimedele, nagu pohl, kukemari, palu-hārghein, lamba-aruhein, nõmmtarn, harilik kuldvits. Põdrasamblike kogumikud jäävad pealekasvavate sammalde, eeskātt palusambla, lainja kaksikhamba, hiljem ka laaniku surve tõttu ũha vāiksemaks.

Meeleolukad on parkmānnikud, kus leidub isegi rohkem kui poolteise sajandi vanuseid puid, maapinda katavad heledad samblikud, pohl, mustikas ja kanarbik. On alles elujōus mānnirauku, ja teisi, kelle pūsti tūved valendavad luukeredena, ning lõpuks selliseid, mis pikali kōdunedes kaovad samblikuvaiba alla.

Maastiku ehteks on kōrgesse ikka jōudnud rannamānnid mereparda harjal ja selle merepoolisel nōlval: jāssakas tūvi tormidest viltu, oksad keerdus ja vōra laiaks litsutud.

Mere taandumise jārel kujutas Lāāne-Eesti madalik laialdast tasandikulist ala, mille lāhtekivimiks olid valdavalt vettpidavad savid, liiv- ja viirsavid. Esines arvukalt lahtesid, mis maastumise kāigus muutusid laguunideks ning kasvasid peagi kinni. Sellisel viisil on tekkinud palju sealsed sood (Lāānemaasuursoo). Palju on ka jārvede kinnikasvamise tulemusena tekkinud soid ning samuti mineraalmaa soostumisega tekkinud soid.

Taimkattelt kōige omapārasem ongi Lāānemaasuursoo, kus vahelduvad nõmme- ja rabamaastikud. Siin paikneb ka **Lāānemaasuursoo**, mille 17 090 hektarilisest pindalast on kaitse alla vōetud 9 713 ha. See on ka ũks suurimatest Eesti soodest ũldse (7. koht). Soo turbalasundi tūsedus on kuni 5,25 m. Suursoo on sāilinud suhteliselt terviklikult. Teda ilmestavad toitevaesed nn. lobeelajārved (Tānav- ja Veskijārv) ja maalilised nõmmed. Suursoo on tuntud haruldaste lindude (kaljukotkas) ja arvukate suurimetajate pooldest. Raba servades on teada haruldaste taimeliikide leide (raba- ja nõmmluga, tume nokkhein jt). Siirdesoo puurinde moodustavad sookased, esineb ka

üksikuid mände; põõsarinnet esindavad paakspuu ja tuhkurpaju. Puhmastaimedest on iseloomulikud porss ja kanarbik, rohurinde moodustavad pilliroog, niitjas tarn, sinihelmikas ja raba-jänesvill. Raba on valdavalt lageraba. Puhmarindes valitseb kanarbik, rohurindes raba-jänesvill ja tupp-villpea. Rabasse ulatuvad lited, mis on kaetud mändidega, alustaimestik on ohtralt samblikke.

See piirkond on ajakirjanduse kaudu tuntuks saanud ulatuslike metsapõlengutega. Näitena Postimehe artikkel (27. august 1997).

Tulekahju Vihterpalu rabas (Foto T. Huik)

Tulemõll Vihterpalu rabas

Toomas Sildam

«Tuld ei tohi karta, aga talle ei tohi ka arutult lähedale minna,» ütleb Tallinna päästekompanii kapral Ville Pärnakivi. Ta on üks umbes kaheksajast kustutajast põlevas Vihterpalu rabas, kus olukord on väga keeruline.

Eile hommikul tundus helikopterilt vaadates, et põleb ligikaudu 300 ha metsa ja raba, ning kustutus-päästetööde juht Mati Raidma lootis ettevaatlikult, et esmaspäeval puhkenud viimase nelja aasta suurim metsapõleng on esimese ööga lokaliseeritud ja tule levikule piir pandud.

Keskpäevaks tugevnenud tuul aga puhus söed hõõgvele, kandis leeke laiali ning eile kell 20 oli tulest haaratud erinevatel hinnangutel 350 kuni 400 ha. Tulekahju kolded asuvad 3x5 km suurusel alal Tänavjärve ja Vesikjärve vahelisel rabal.

Raidma nimetas eile õhtul olukorda Vihterpalus keeruliseks. Tuli kandus paaris kohas üle metsateede, mis suurendas põlengu pindala ja raskendas selle lokaliseerimist. Kohati levisid puulatvadesse tõusnud leegid nii kiiresti, et päästjad pidid tule eest ummisjalu põgenema. Põletushaavu sai Keila komando tõrjuja Erli Altermann, tema auto kabiini lõi sisse kiiresti leviva ladvatule sahmakas ning ta viidi haiglasse.

Eile hommikul andis korraks tunda päästjate nappus, kuna päevasesse vahetusse hilinesid mitu tundi kaitseväge ühe pataljoni ajateenijad. Meeste puudus oli põhjuseks, miks metsast välja murdnud ladvatuli pidi peaaegu hävitama kustutus-päästetööde staabi ning miks ohtu sattus ka väike, mõne majaga Änglema metsaküla. Esialgu suudetakse sealt leeke eemale tõrjuda. Staap viidi aga eile õhtul põlengu vahetust lähedusest Vihterpalu kaupluse juurde.

Arvatavasti kas suitsuotsast või lõkkeasemest alguse saanud suurpõlengut kustutavad Tallinna ja Luunja päästekompanii, kaitseväge üksused Kalevi ja vahipataljonist, Kaitseliit, metsaamet, peaaegu kõik Harju- ja Läänemaa päästekomandod ning paljud vabatahtlikud, täna hommikul saabub Jõhvi päästekompanii.

Kaitseprillideta mehed töötavad tihedas suitsus ka öösel ning saavad magada heal juhul vaid paar tundi hommikul, kui kaste on maas ja tuul alles raugenud. Nende kasutada on 36 tuletõrjeautot, 2 traktorit, 4 erimasinat ja lennusalga helikopter, mis paiskab õhust kustutusvett kõige raskemini ligipääsetavatesse kohtadesse.

Teede puudumine takistas paljude leegipesade juurde pääsemist, rabapinnas kustutusautosid ei kannu. Ööl vastu eilset ja eile päeval rajasid Tallinna päästekompanii ajateenijad ligi 4 km pikkuse voolikuliini, mis hakkab Tänavjärvest andma vett tulekahju piirkonda. Seeläbi loodetakse saada metsatulekahju jõulisemalt kontrolli alla.

Eile õhtul kell 20.30 ütleski Mati Raidma, et tulekahju saadi taas kontrolli alla. «Ma ei saa väita, et põleng ei või veel levida, kuid praegu on olukord meie kontrolli all,» kinnitas Raidma.

Kõige optimistlikumad prognoosid väidavad, et kustutustööd kestavad Vihterpalus vähemalt nädala. Samas meenutatakse, et 1992. aastal kulus sealsamas metsapõlengu lokaliseerimiseks kaks nädalat ja kõigi kollete lõplikuks kustutamiseks kaks kuud.

Metsade haruldastest liikidest on kahtlemata huvipakkuvaim atlantilise kliima-perioodi relikvt jugapuu Nõva ümbruses. Suursoos kasvab Eestis väga haruldane nõmmluga. Nõva lähedal on ulatuslik tumeda nokkheina leiukoht. Läänemaa kiviaiad pakuvad turvalisi kasvupaiku mitmetele väikestele sõnajalaliikidele. Neist haruldasim on Variku vana koolimaja läheduses leitud ida-kiviürt, mida Eestis on üldse leitud.

Piirkonnas on mitmeid kaitsealasid. Näiteks võib tuua Nõva maastikukaitseala, Läänemaa Suursoo maastikukaitseala.

Loomastik on selles piirkonnas sarnane ülejäänud Läänemaaga. Kahepaiksetest leidub seal rohu-, kärn- ja rabakonni ning Nõva lähedal on ka haruldase juttself-kärnkonna ehk kõre leiukoht. Samuti on Nõva ja Vesikjärve tiikidest leitud tiigikonna esinemist, kes on väikseim roheline konn Eestis. Roomajatest leidub arusisalikku, ka küllaltki haruldast kivisisalikku, keda leidub Läänemaa loodeosa liivastes männikutes ja karjäärides. Samuti on sagedased nastik ja harilik rästik.

Rohkem kui mujal Eestis on Läänemaal levinud enamik vee- ja rannikulinde. Loode-Eestile on rabade rohkuse tõttu eriti iseloomulikud rabalinnud, näiteks kaljukotkas, väike-konnakotkas, metsis, soo-loorkull ja väikepistrik, laanepüü, teder jne.

Imetajatest leidub selles piirkonnas näiteks vesimutt, kodu- ja juttself-hiir, kaelushiir, ondatra, mügri ehk vesirott, kobras, mitmesugused nahkhiired, hall- ja valgejänes, rebane, kährikkoer, tuhkur, kärp ja nirk, metsnugis, mäger, hunt, ilves, pruunkaru, metssiga, metskits, rabade ümbruses ja metsades tunnevad end hästi põdrad. Veekogude kallastel võib märgata saarma, ameerika naaritsa ehk mingi tegevuse jälgi. Mererannikul võib näha viiger- ja hallhüljest.

Kultuurilugu

Esmamaining Nõva kohta pärineb 1402. aastast (*Neyve*). Aastast 1559 on teateid mõisa kohta (*Newe*). Keskajal elas Nõval rootslasi. 1653 arvati Nõva piirkond Risti kihelkonda.

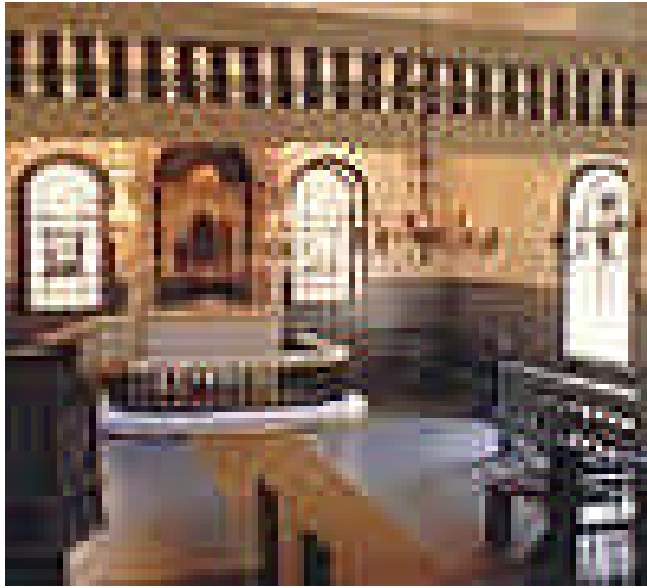
Nõva kirik (Foto S. Simson)

Nõva kiriku ehitamisaasta ei ole teada, kuid pärimust tõeseks uskudes, võiks see jumalakoda oma vanusega kogunisti edestada meie teadaolevalt vanimat puukirikut kaugel Ruhnu saarel. Siiski pole Nõval seitsmeteistkümnendat aastasada võimalik näha nii avali ja ehedal kujul kui Ruhnus mere taga. Arhitektuurilugu paigutab Nõva pühale Olevile pühendatud kiriku ehitusaja 18. sajandisse. Tegemist on rõhtpalkidest lihtsa ehitisega, mis on laudvoodriga kaetud. Läänes liitub väheldasele pikihoonele madala telkkiivriga torn. Interjööri ajalooühing on kahjuks täiesti varjatud uueaegse vineerooderdise alla. Ehkki pingistik ei ole Nõval nii arhailine ega ka mitte kunstipärane kui Ruhnu puukirikus, on siingi rannakabelites alalhoidud tava järgi meeste- ja naistepool erinev. Ühesugused pole ka osaliselt vanaaegsete klaasidega aknad. Kahel kaarja ülaosaga idaaknal - teine-teiselpool altarit, leiduvad unikaalsed pärgamentpildid "Püha öö" (Correggio järgi) ja "Kristuse aukirgastamine" (Raffaeli järgi), oletatavasti aastast 1836, esmapilgul näides ehtsate vitraazhidena, ja andes kogu kirikuruumile selle särava pidulikkuse, mis peab kuuluma iga jumalatempli juurde. Ka kristallripatsitega lühtrid lisavad kaunidust. Me ei tea, milline oli siin kirikus algne altarikujundus. Praegusel, võibolla 19. sajandi lõpust pärineval eklektitsel altariseinal on tundmatu kunstniku Jeesust ja jüngerid kujutav maal. Veelgi lihtsam kantsel on samuti hiline. Varasem kunstiteos, mida Nõva kirikus näha võib, on L. R. Michelsoni siiralt naiivne õlimaal "See on lõpetatud!", millel nii Ristilöödu kui ka leinajad, aga ka mees äädikakäsna ning rooma sõjapealik valgel ratsul. Silmatorkav kiri pildi allservas tunnistab, et selle väheldase pildi on annetanud J. Preisberg 1820. aastal. Vaevast, et tegu võiks olla kunagise altarimaaliga.

Kirikuaiast on koorirõdu põhjaseinale jõudnud ainulaadne puidust ratasrist, mille vasksel sildil leidub daatum 1860. Ainus kogu Eestis allesolev nii vana puitratasrist väärib tähelepanu just tunnismärgina sellest, et ratasristid kui 16. sajandi lõpust läbi kogu 17. sajandi laialtlevinud talupojapere hauatähised, võibolla ei kadunud hiljemgi käibelt, ainult et kehvemais oludes tuli paekivi asemele puit, materjalina käepärasem, aga ka kiirem hävima.

Legend kiriku sünnist

pärineb ühelt vanalt inimeselt ning räägib sellest, kuidas merehädalised olla tormisel merel hukkumise äärel olnud ning siis kuulnud nad äkki kuke kiremist. Selle hääle peale leidnud nad ranna ning pääsenud hukust. Siis otsustanud nad Jumalale tänuks kõige kõrgemale kohale kiriku püstitada ning kuke kiituseks tema kujutise torni kinnitada. Nii sündinudki Nõva kirik. Merehädalised olnud ilmselt aga rootslased.

Nõva kiriku sisevaade (Foto S.Simson)

13. sajandil oli Hatu ja Vihterpalu ümbruskond (*Hattoküll*, 1293) Lihula nunnakloostri kaugel metsavaldus. 1502. aastal vahetati see Padise kloostriks, 1565 on mainitud sealset rootsi asustusega vakust. 1586. aastal ala läänistati ja 1623 oli olemas Vihterpalu mõis.

Vihterpalu mõis

Vihterpalu mõis on üle 300 aasta seotud von Rammidega nagu ka Padise. Mõisaansambel paikneb kahel pool kiiret kõrgete kallastega jõge, mis lisab tublisti romantilist võlu 19. saj I veerandil ehitatud rangeilmelisele peahoonele. Risaliitliigenduse ja kolmnurkfrontoonidega esifassaadi keskosa kaunistavad jõulised korintose kapiteelidega pilastrid. Läbi kahe korruse ulatuv vestibüül oli kaunistatud Pompeij-laadsete maalingutega. Teenijajatubade ja köögiga soklikorrus on 19. saj-le erandlikult võlvitud. Mõisa majanduskompleksi kuulus veski, karjakastell, viinavabrik jt hooneid.

Vihterpalu mõis (Foto S.Tupits)

Vihterpalu mõis (Foto S.Tupits)

Kasutatud kirjandus

Eesti Entsüklopeedia 7. 1994. – Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.
Eesti Entsüklopeedia 10. 1998. – Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.
Eesti Entsüklopeedia 11. 2002. – Eesti Entsüklopeediakirjastus, Tallinn.
Läänemaa II Loodus. 1998. – Haapsalu
Eesti Loodus 11. 1984
Eesti Loodus 5-6. 1998
Postimees 27.08.1997
www.loodus.ee/el/vanaweb/9805/nova.html
www.eelk.ee/h-nova.html
www.muuseum.harju.ee/Moisad